

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

«ՑՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ ՆՈՐ ԶՈՒՂԱՅԻ

ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ ՎԱՆՔԻ»

Ներկայ յօդուածով պիտի անդրադառնանք Նոր Զուգայի Ս. Ամենա-
փրկիչ վանքի ձեռագրաց ցուցակին երկու հատորներուն :

Կիւլյակէնեան Հիմնարկը իր կազմութենէն ի վեր կարեւոր նպաստ մը
բերաւ հայագիտութեան դարդացման, յաջորդաբար լոյս ընծայելով պատմա-
բանասիրական աշխատութիւններ : Ասոնց մէջ զլիսաւոր տեղը կը զբաւեն ձե-
ռագրաց ցուցակները :

Առաջինը լոյս տեսած է 1970ին Վիեննա եւ կը զբաւէ 926 մեծադիր
երկսիւնակ էջ : Աշխատասիրողն է Սմբատ Տէր Աւետիսեան (1875—1943) , որ
դաշն կազմած է 1902ին : Մաշտոցեան Մատենադարանի տնօրէն՝ Ակագեմիկոս
Լեւոն Խաչիկեան չորս էջոց ներածականով մը թէ՛ ուսումնասիրութիւնը
պատրաստողին կեանքին եւ թէ՛ ցուցակին մասին տեղեկութիւններ տուած է :
Նկարագրուած ձեռագիրներուն թիւն է 587 : Այս բաժինը կը զբաւէ 860 էջ :
Յաջորդիւ զետեղուած են երկու ցանկեր (էջ 861—862) , երկու համեմատական
տախտակներ (էջ 863—868) , ժամանակագրական ցուցակ ձեռագրաց (էջ 869—
879) , տեղանուններու ցանկ (էջ 880—888) եւ անձանուններու ցանկ (էջ 889—
926) :

Այժմ արժան կը համարենք կանոց առնել վերջին ցանկին մէջ յիշուած
մի քանի անձներու վրայ, թէ՛ անոնց մասին նոր ծանօթութիւններ հաղորդելու
եւ թէ՛ մի քանի ճշգումներ կատարելու նպատակաւ : Այս աթիւն նշենք որ մեր
չննութիւնը մանրադնին չէ եղած, այլ՝ հարեւանցի :

1. Էջ 895, Գէորգ Վրդ. Ուռնեցի պէտք է որ ըլլայ Ուռնեցի (Տե՛ս
էջ 436) : Արդարեւ Գէորգ Վրդ. Ուռնեցի անունով մատենադիր մը ծանօթ է
ԺԱ զարէն¹ :

2. Էջ 898, Քոմուրճի Մարտիրոսի որդի Երեմիան, նշանաւոր մատե-
նագիր ու պատմագիր Երեմիա Չէլչպի Քէօմիւրճեանն (1637—1695) է : Յիշա-
տակարանին մէջ (էջ 772) Տէր Մարտիրոսի որդի ըլլալը նշուած ըլլալով հան-
դերձ, ցանկին մէջ «Տէր» բառը դանց առնուած է : Նոյն աղբիւրէն յայտնի կը
դառնայ թէ՛ «Հարցմանց Գիրք Համառօտ» կոչուած աշխատութիւնը պատ-
րաստած են Երեմիա Չէլչպի եւ Թադէոս երէց Համադասպեան՝ «Որդի Տէր
Սարգսի Ըսպահանայ Երեւանեցւոյ» : Այս անձը ծանօթ է մասնաւորապէս իբր
տպագրիչ եւ մանաւանդ Ոսկան Վրդ. Երեւանցիի (1614—1674) Ամստերդամի
եւ Մարտիրոս տպարաններուն իբր դործակից : Իսկ 1686—1688 թուականնե-
րուն ալ Վենետիկի մէջ տպած է «Պորհրատեար» եւ «Ճաշոց»² : Որքան որ

1 Ն. Խաչ. Պոզարեան, «Հայ Գրողներ», Երուսաղէմ, 1971, էջ 210 :

2 Չալչեան, «Պատմութիւն Հայոց», Հտ. Գ, էջ 664 :

յայտնի է մեզ, Համազասպեանի Պոլիս գալը եւ երեմիա Ձէլէպիի ալ 10 նոյ. 1681 թ. վերոյիշեալ երկասիրութիւնը ցարդ անծանօթ կը մնային:

Երեմիա Ձէլէպիի 1677ին Պոլսոյ մէջ տպարան հիմնելէն եւ 1681ին ալ Թաղէոս երէցի զործակցութեամբ աշխատութիւն մը պատրաստած ըլլալէն կարելի է հետեցնել թէ Համազասպեան յիշեալ տպարանին հիմնարկութեան մէջ ալ լայն բաժին մը ունեցած է, թէեւ սոյն թուին Պոլիս գտնուելուն մասին փաստաթուղթ մը գոյութիւն չունի:

3. Էջ 902. Կ. Պոլսոյ Խաչատուր Պատրիարքի անուան քոյ գետեղուած 1612 թուականը սխալ է: Ուղիղը պէտք է որ ըլլայ 1642: Այս պարագան յայտնի դարձած է 597րդ էջէն, ուր կը գտնուի կնիքին արձանագրութիւնը: Վերջնոյն տոմարական թուականն է ՌՄԱ, այսինքն 1642: Արդէն 1612 թուին Խաչատուր անունով պատրիարք գոյութիւն չէ ունեցած, մինչդեռ 1642 թուին դահակալած է Սեբաստացի կամ Գաղատացի³ Խաչատուր Մինտէրճի կոչուած պատրիարքը:

4. Էջ 906. Էջմիածնի կաթողիկոս Ղուկաս Ա. Կարնեցին սխալմամբ Պոլսոյ պատրիարք յիշուած է: Իսկ ձեռագրին յիշատակարանին մէջ (էջ 779) գտնուող յետ մահու նշուած 1798 թուականն ալ սխալ է, որովհետեւ Ղուկաս Կաթողիկոս վախճանած է 27 Դեկտ. 1799ին:

Յիշատակարանին մէջ անունը գտնուող Սիմէոն ամիրա ԺԸ դարու ա. մէնէն նշանաւոր ազգային գէմբերէն մին է: Որդին է Տէր Մոսէս անուն քահանայի մը եւ այս պատճառաւ ստացած է Փափագեան մականունը: Մինչեւ վերջերս իր մահուան թուականը անյայտ կը մնար: Շուրջ երկու տարի առաջ, Ազգ. Պատրիարքարանի դիւանատան մէջ հանդիպեցանք իր որդւոցը եւ թոռներուն ճիւղագրութեանը, որուն մէջ յիշուած էր նաեւ տարեթիւր իր մահուան, որ տեղի ունեցած է հիւնքէթի 1224 թուականին (փրկ. 1809): Հոն նշուած էին նաեւ իր վեց զաւակներուն մահուան թուականները: Բացի ծանիկ ամիրայէն (1776—1856) միւսներունը անծանօթ ըլլալուն պատճառաւ զանոնք հոս կ'արձանագրենք: Սարիմ ամիրա Փափագեան մեռած է հիւնքէթի 1240 թուին (փ. 1825), Խնդիր ամիրա Փափագեան մեռած է հիւնքէթի 1270 թուին (փ. 1854), առաջին զուտորը՝ Իզար մեռած է հիւնքէթի 1256 թուին (փ. 1840), երկրորդ զուտորը՝ Թէպէր մեռած է հիւնքէթի 1264 թուին (փ. 1848), իսկ երրորդ զուտորը՝ Զիպա մեռած է հիւնքէթի 1269 թուին (փ. 1853):

5. Էջ 907, Մատթէոս մանկավարժ, որդի բրուտ Յովհաննէսի, պէտք է ուղղել Յովնանի (Տե՛ս էջ 777): Նշենք թէ այս անձը նշանաւոր տպագրիչ, տարեցուցողի, թարգմանիչ եւ գրիչ Պալատեցի Մատթէոս Դպիրն է: Մինչեւ 1949 թուականը իր մահուան բուն թուականը անյայտ կը մնար: Սոյն թուին երբ էտիրնէզպարի Հայոց դերեզմանատան տապանագրերը կը հաւաքէինք, հանդիպեցանք իր անյայտ տապանագրին, որուն արձանագրութեան համեմատ մեռած է 16 Յունուար 1827 թուականին, 86 տարեկան հասակին: Ուսանաւոր արձանագրութիւնը նախ 1949ին լոյս ընծայած ենք Հայաստանի Կոնգրէսի մէջ, յետոյ յաջորդ տարին Ճառագայթի մէջ, իսկ երրորդ անգամ ըլլալով ալ 1967 տարւոյ Շոգակաքի բացառիկին մէջ (էջ 16):

6. Էջ 909, Սիմէոն Կաթողիկոսի (Երեւանեցի) ուսուցիչ նշուած է Մելքիսեդէկ անուն վարդապետ մը, որ կը յիշուի 1641ին: Իրականութեան մէջ յիշեալ Սիմէոնը ո՛չ թէ 26 Յուլիս 1780ին վախճանած Երեւանեցի կաթողիկոս

³ Հ. Ն. Ալիմեան, «Սիմէոն Դպիր Լեհացոյ Ուղեգրութիւն», Վիեննա, 1936, էջ 16, 19 եւ 19:

որն է, այլ 1657ին վախճանած նշանաւոր մատենագիր Սիմէոն Վրդ. Զուղա-
յեցին՝ ինչպէս որ իր անուան կարգին նշումն է (էջ 921) : Իր Քերականու-
թիւնը 1725ին լոյս տեսած է Պոլսոյ մէջ :

7. Էջ 738 եւ 912, Կոլոտ Յովհաննէս Պատրիարքի (1678—1741) աշա-
կերտ յիշուող Յարութիւն Վարդապետը՝ Յարութիւն Արք. Պալատեցին է, որ
այլ դործեր ալ թարգմանել տուած եւ Յակոբ Պատրիարք Նայեանի (1701—
1764) 1745ին Պոլսոյ մէջ լոյս տեսած «Մեկնութիւն Նարեկի» մեծածաւալ աշ-
խատութեան մեկենասը եղած է : Երեք անգամ ալ պատրիարքական փոխանոր-
դութիւնը վարած է : Իր մահուան թուականը մինչեւ 1950 անձանօթ մնացած
է : Այդ միջոցին երբ Պալքըրլոյի դերեղմանատան արձանագրութիւնները կը հա-
ւաքէինք, հանդիպեցանք նաեւ իր անյայտ տապանագրին, որուն արձանագը-
րութեանը համեմատ վախճանած է 1752 Դեկտ. 15ին : 18 տողերէ բաղկացած
ոտանաւոր տապանագիրը լոյս ընծայած ենք Շաղախքի վերոյիշեալ թուին
մէջ (էջ 19—20) : Յարութիւն Արք. թողած է նաեւ տաղեր, որոնք լոյս տեսած
են 1734ին Պոլսի տպուած Տաղարանին մէջ :

8. Էջ 921, Էտիրնէզարուի Ս. Նիկողայոս եկեղեցին 1618ին յիշուող
Սիմէոն Լեհացի գրիչը, 1624ին ի Լվով յիշուող Սիմէոն գրիչը եւ 1629ին յիշ-
ուող Սիմէոն Դպիր գրիչը, որոնք զատ զատ արձանագրուած են եւ ընթեր-
ցողին վրայ տարբեր անձեր ըլլալու տպաւորութիւնը կը թողուն, նոյն ան-
ձերն են :

* * *

Անցնինք այժմ Բ հատորին, որ լոյս տեսած է նոյնպէս Վիեննա, 1972-
ին եւ կը բաղկանայ 293 էջերէ : Յուցակը կազմած է Պարսկահայ բանասէր Լ.
Գ. Մինասեան, որ գրի առած է նաեւ յառաջարանը : Իսկ խմբագրած է Մաշ-
տոցեան Մատենադարանի ղեկավարատող Օ. Ս. Եղանեան : Այս հատորին մէջ
ցուցակագրուած են 177 ձեռագիրներ : Վերջաւորութեան ունի յաւելուած մը,
որուն մէջ նախ տրուած է Նոր Զուղա դտնուող մասնաւոր անձանց ձեռագրաց
ցուցակը (էջ 190—206), ապա՝ Փերիոյ եկեղեցիներու ձեռագրաց ցուցակը (էջ
207—225) եւ վերջապէս Փերիոյ մասնաւոր անձանց ձեռագրաց ցուցակը (էջ
226—242) : Վերջաւորութեան, նախորդին նման զետեղուած են տախտակներ
ու ցանկեր (էջ 244—275), նաեւ տեղանուններու (էջ 276—280) եւ անձնանուն-
ներու (էջ 281—293) ցանկեր : Վերջնոյս դարձեալ հարեանցի կերպով կ'անդ-
րադառնանք :

1. Էջ 288, Յակոբ Դպիր յիշուած է իրր Զորդան Մատթէոս քահանա-
յի որդի : Մինչդեռ իրականութեան մէջ, Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ քա-
հանաներէն Տէր Մատթէոսի որդին եղողը ո՛չ թէ Յակոբ Դպիրն է, այլ անոր
սուսցիչը՝ Տիրացու Գէորգ : 68րդ էջին վրայ գտնուող յիշատակարանին մէջ
այս պարագան բացայայտ է : Հետեւաբար նախադասութեան իմաստը սխալ
մեկնարանուած է :

2. Նոյն էջին վրայ, Յարութիւն Եպիսկոպոսը, որ դարձեալ Պալատե-
ցին է, Երուսաղէմի Յովհաննէս Պատրիարքի աշակերտ յիշուած է : Մինչդեռ
ինչորոյ առարկայ Յովհաննէս Պատրիարքը Կոլոտն է : Արդէն սոյն թուակա-
նին Երուսաղէմի Պատրիարքը Գրիգոր Շղթայակիրն էր :

Ղուկաս Վրդ. Խարբերդցիի թարգմանած Յակոբ Վոռաճինի «Բանֆ
Ոսկիակամֆ»ի ձեռագրին իրր գրիչ ներկայացուած է Յակոբ Դպիր անունով
անձ մը : Մինչդեռ, եթէ չենք սխալիր, Յակոբ Դպիրը, ձեռագրին գրութեանէն

11 տարի ետք Եւդոկիոյ մէջ անոր տէրը դարձած Անդրէաս Վարդապետի կողմէ գրի առած է յիշատակագրութիւն մը, որուն մէջ Անդրէասի ստացող ըլլալը արդէն նշուած է : Մնաց որ, ձեռագրին մի քանի անձերու կողմէ գրի առնուած ըլլալու պարագան ալ ցոյց կու տայ թէ գրիչը Յակոբ Դպիրըն է : Ձեռագրին գրչութեան թուականն է 1733 եւ մայրը՝ Պոլիս, ինչպէս որ նշուած է անուանաթերթին վրայ :

Իսկ գարով ցուցակին թերիներուն, մեր նշմարածները հետեւեալներն են .

1. Յիշատակարանները եւ յիշատակագրութիւնները Ա հատորին մէջ «Յիշատակարանք» ընդհանուր խորագրին տակ միացուած են : Մինչդեռ յիշատակարանները, ինչպէս որ յայտնի է, գրիչներու, հեղինակներու եւ կամ թագմանիչներու կողմէ գրի առնուած են : Իսկ յիշատակագրութիւնները առհասարակ ստացողներու եւ կամ այլոց կողմէ գրուած են : Ասոնց միացումը կրնայ չփոթութեանց տեղի տալ, ինչպէս որ վերեւ այսպիսի պարագայ մը արձանագրեցինք :

2. Տեղանուններու ցանկին մէջ եկեղեցիներու անունները բնաւ չեն նշանակուած : Մինչդեռ այս կէտը շատ կարեւոր է եկեղեցիներու պատմութեան մասին ուսումնասիրութիւններ կատարող անձերու համար :

3. Նոյն ցանկին մէջ մոռցուած տեղանուններ ալ կան : Օրինակ, Ա. հատորին «Կոստանդինուպոլիս—Ստամբուլ» անուան մէջ Հիսարտիպի Ս. Սարգիս Եկեղեցւոյ պատմութեան համար շատ կարեւոր յիշատակարան մը պարունակող 511րդ էջը չէ նշուած : Իսկ Բ հատորին մէջ ալ նոյն անուան 67րդ էջը ցանկին մէջ չէ անցած :

Բոլոր այս խրոդութիւնները ցոյց կու տան թէ յատուկ անուանց ցանկերու պատրաստութեան միջոցին պէտք եղած բծախնդրութիւնը եւ ուշադրութիւնը ցոյց չէ տրուած : Անկողմնակալ ըլլալու համար պէտք է աւելցնել նաեւ պատրաստողներուն այս մարդին մէջ ըստ բաւականի հմտութիւն չունենալը : Ասոնց փոխարէն նշենք նաեւ դոմէրի կէտ մը, որ այսքան ստուար աշխատութեան մը մէջ, տպագրական միջոցներու խիստ հաջողադիւստ ըլլալն է :

Գ. ԲԱՄՊՈՒԲՃԵԱՆ

Ստանպուլ,

3 Մայիս 1973